

Virheiden pitkä historia

■ ANTTI ARJAVA

J. Donald Hughes: *Maailman ympäristöhistoria*. Suom. Jyrki Vainonen. Vastapaino 2008.

Ihmiset ovat aina etsineet historian tapahtumien selitystä niistä ilmiöistä, jotka he kokevat omana aikanaan suurimmiksi ongelmiksi. Ei siis mikään ihme, että ympäristöhistoria on nyt päivän sana.

Maailman ympäristöhistoriassa J. Donald Hughes ”kartoittaa ihmisen aiheuttamia niin kestäviä kuin tuhoisiakin muutosprosesseja, jotka ovat olennaisella tavalla muovanneet luontoa ja ihmiskunnan historiaa”. Punaisena lankana on toisaalta ihmisen vaikutus ympäristöön ja ympäristön vaikutus takaisin ihmisyyteisiin, toisaalta ekologisen ajattelun kehitys varhaisimmista ajoista nykypäiviin.

Kirja rakentuu parinkymmenen tapaustutkimuksen ympärille. Arizonan hopit edustavat varhaisista maanviljelyä, Lontoo kaupungistumista ja teollistumista, Assuanin pato tuhoisaa suurhanketta, Grand Canyon luonnonsuojelun hidasta edistymistä. Esimerkkien ketju on monipuolinen vaikka tietysti sattu-manvarainen.

Ei ole mitään syytä kiistää aiheen tärkeyttä. Piinallisen tarkasti Hughes kronikoi ihmisen ympäristölle aiheuttamaa häiriötä ja tuhoa kivikaudesta atomiaikaan. Pakko on kuitenkin myöntää, ettei hänen tyyliinsä ole kovin mukautempaavaa. Yhdysvaltalaisista yleisöä ajatellen hän ryydittää tarinaa omakohtaisilla muttei mitenkään vaikuttavilla kokemuksilla niin Serengetistä kuin mayatemppeleistä,

Galápagossaarilta tai Tsernobylistä. Lähinnä niiden sisällön voi tiivistää: ”Olen nähnyt sen omin silmin, ja vaimonikin on.” Yksinkertaisetkin asiat selitetään perusteellisesti ja selkeästi. Lisäksi hän viljelee antaumuksella retoriikan kolmea tärkeintä tehokeinoa: toistoa, toistoa ja toistoa.

Hughesin draama kehittyy kuin kreikkalainen tragedia kohti vääjämätöntä loppua. Sen juoni käy selväksi hyvin nopeasti. Mitä tahansa ihminen tekee, se on aina luonnolle vahingoksi. Jo siirtymien pyyntikulttuurista maanviljelykseen oli ensimmäinen suuri virhe ja katastrofien siemen. Muutto kaupunkeihin pahensi asiaa. Teollistuminen teki kaikesta yhä toivotomampaa, ja meidän elinaikamme on ollut lopun alkua.

Välillä saa jo ihmetellä, miten kaikki on 10 000 vuoden ajan voinut mennä aina pahempaan suuntaan. Ei se sinänsä ole looginen mahdottomuus. Vaikka jo antiikin ja keskiajan yhteiskunnat rasittivat ympäristöään, vaikutus oli kuitenkin paikallisempi, jokin alue jäi aina koskemattoman luonnon turvasatamaksi. Nykyään turmio luikertelee jokivarsia pitkin perimmäisiin viidakoihin.

Kun ekologinen alamäki alkoi jo neoliittisella kaudella, vain kaikkein yksinkertaisimmat ja alkukantaisimmat kulttuurit, joissa on luonnosta ”syvällistä tietoa”, ansaitsevat Hughesin hyväksynnän, samoin uskonnolliset järjestelmät, joissa palvotaan luonnon henkiä. Jopa Intian kastijärjestelmä saa kiitosta siitä, että vain osa ihmisistä sai käyttää vapaasti luonnonvaroja. Siihen nähden on hieinan ristiriitaista, että hän toisaalta syyllistää enemmistöiltä vallan

kaapanneita vähemmistöjä luonnonvarojen riistosta.

Ylipäänsä kaikki yhteiskunnat, joiden kehitys on pysähtynyt tai mahdollisimman hidasta, ovat ekologin suosikkeja. Mutta jo Australian ensimmäiset asukkaat metsästäivät suuret pussieläimet sukupuuttoon, sumerilaiset aiheuttivat kastelukanavillaan Mesopotamian laajamittaisen suolaantumisen, ja polynesialaiset ovat vastuussa ympäristötuhosta Tyynenmeren saarilla.

Tässä valossa on hyvin vaikea löytää ihmiskunnan kulttuurien joukosta ”hyviksiä”. Harvoja poikkeuksia on inkojen imperiumi, jonka kohtuullista luonnonvarojen käyttöä Hughes kiittää. Hän tosin myöntää, että inkavaltakunta oli varsin nuori espanjalaisten tuhosta sen. Toisin sanoen järkevähkin taloudenpito, joka takasi ihmisille kohtuullisen elämänlaadun, olisi ajan mittaan luultavasti johtanut väestönkasvuun, jota inkat tuskin olisivat pystyneet hallitsemaan luontoa säästäen. Siinä on ihmiskunnan pysyvä dilemma, josta Hughes ei oikein saa kunnan otetta: ainoastaan kuolemalla riittävän suuressa määrin ihmiset pysyvät luonnon kannalta sopivan vähälukuisina. Jokainen ihmisten kannalta onnistunut yhteiskuntakokeilu, joka johtaa kuolleisuuden pienemiseen, on ekologinen umpikuja vähintään keskipitkällä tähtäyksellä.

Vaikka ihmisen levittäytyessä monien muiden elollisten lajien elintila kapenee, tarkasteltavan ajanjakson pituus vaikuttaa siihen, miten arvioimme kehitystä ihmisen kannalta. Lienee totta, että metsästäjä-keräilijät olivat keskimäärin terveitä ja elivät pitkään, kuten luu-

löydöistä päätellään. Maanviljelijät elivät lyhyemmän ja sairaamman elämän eli maksoivat hengellään ja terveydellään sen, että lisääntyivät lukumääräisesti. Kaupungit pystyivät elättämään entistä isompia väestömääriä vielä lyhyemmän elinkaaren ajan. Mutta loppujen lopuksi lääketiede ja lisääntynyt hygienia ovat kääntäneet eliniän huikeaan nousuun, nyt väestönkasvukin on pysähtynyt Euroopassa. Muutaman tuhannen vuoden perspektiivillä maanviljelykseen siirtyminen ei sitenkään ollut *kaikkien ihmisten kannalta* virheliike, ainakaan niiden ihmisten, jotka lukevat tätä kirjaa.

Hughes myöntää, ettei kehitys ole aina ollut yhdensuuntainen, vaan joskus yhteiskuntien alamäki on tarjonnut luonnolle toipumishetken. Tosin hän sivuuttaa oudosti lähes maininnatta koko Euroopan varhaiskeskiajan, jolloin useiden satojen vuosien ajan maanosan vähentynyt ja köyhtynyt väestö rasitti ympäristöään radikaalisti vähemmän kuin ennen. Pellot metsittyivät, kastelujärjestelmät rämettyivät, marmorin ja keramiikan sijaan siirryttiin käyttämään biohajoavia materiaaleja, kuten puuta. Sydänkeskiajan taloudellisen nousun jälkeinen musta surma saa huomiota tervetulleena hengähdystaukona.

Nykyaikaa lähestyttäessä kerrataan tutut ympäristöongelmat: haposateet, hiilidioksidi, otsoni, tuholaismyrkyt, sademetsien hakuut, liikakalastus, ydinvoima jne. Erityisempää uutta emme niistä tietenkään voi kuulla. Mutta kuulemme myöskin hyvin vähän ympäristönsuojelun edistysaskelista, kuten sukupuuton partaalla olleiden lajien pelastamisesta tai teollisuuden parantuneista puhdistusjärjestelmistä.

Hughes valaa loppuyhteenvetossa pientä toivoa lukijaan kertomalla, että historia tarjoaa muutamia harvoja esimerkkejä kestävästä elämäntavasta: hopi-intiaanit, Balin asukkaat, egyptiläiset, inkat sekä ”pohjoisimman Euroopan valtiot”. On harvinaisen sääli, ettei hän analysoi tätä esimerkillisyyttä yhtä virkettä pitempään. Luettuaan 350 sivua virheiden historiaa jää luki- ja ihmettelemään, mikä olisi ihmiskunnan ainoa moderni tapa muodostaa kestävä suhde ekosysteemiin.

Kirjan toinen pääteema, ekologisen ajattelun historia, liittyy yllättävän vähän ensimmäiseen. Hughes esittelee sekä kreikkalaista että kiinalaista filosofiaa turhankin pitkään, koska lopputulos kuitenkin on, että luontoa kohtaan tunnettiin vain vähäistä mielenkiintoa. Ihmisiltä puuttui sekä tahtoa että ekologista tietoa pystyäkseen säästämään ympäristöään. Hughesin kiinnostus tähän aiheeseen voi selittyä sillä, että hän on opiskellut biologian ohella antiikin historiaa. Siihen nähden hänen kuvauksensa Rooman valtakunnan ympäristöongelmista on yllättävän pinnallinen.

Hughes löytää luontoa kunnioittavaa ainesta juutalaisuudesta, kristinuskosta ja islamista. Sillä ei ole valitettavasti ollut mitään käytännön vaikutusta näiden uskontojen harjoittajien toimintaan eli maailman ympäristöhistoriaan. Niinpä lukijalle jää vaikutelma, että muuten niin kriittisen Hughesin myötäsukainen asenne juontuu hänen toiveestaan voittaa uskontojen nykyiset kannattajat ympäristönsuojelun aatteelle.

Historian tulkitsijana Hughes on selkeä moralisti. Roistot löytyvät helposti, useimmiten valtaapitä-

vien joukosta – onpa joukossa miinkin omaperäinen tikkataulu kuin monikansalliset yhtiöt. Tietysti valtaapitävät yleensä kuluttavat ainakin per capita enemmän kuin köyhät, ja heitä voi aina syyttää siitä, että heillä olisi ollut edes vähän paremmat mahdollisuudet tehdä jotakin. Mutta ajatus siitä, että alistetut ryhmät olisivat pystyneet tekemään viisaampia ratkaisuja, on aika kaukaa haettu. Nälkäiset eivät yleensä ole olleet kovin ympäristötietoisia. Nykyisinkin arjen ympäristötekoja jättävät tekemättä aivan tavalliset kansalaiset: hintatietoiset kuluttajat ja lannoitteita levittävät maanviljelijät.

Yhtä romantisoidulta tuntuu väite, että ”asenteet luontoa kohtaan olisivat olleet suopeampia, jos naiset yhä olisivat olleet tasapainottava voima kaupunkiyhteisöissä”. Hughes ei kerro miten. Kun edellisessä kappaleessa on valittu Gilgameshin hävittäneen leijonia, joutuu kysymään, olisivatko naiset mieluummin suoneet kissapetojen hiiviskelevän kylän porteilla. Tai olisivatko he tyytyneet heikompiin satoihin pelloilta tai huonompiin polttopuihin? Tällaisen spekuloinnin sijasta olisi toivonut perusteellisempaa pohdintaa esimerkiksi siitä, ovatko keskusjohdoiset yhteiskunnat olleet ympäristön suhteen varovaisempia ja kaukoviisaampia kuin ne, joissa valta on paikallistasolla.

Hughes tukee esitystään lukemattomilla yksityiskohdilla ja tarakoilla numerotiedoilla. Joskus tuntuu, että hän ei oikein osaa rajoittaa tietotulvaansa eikä suodattaa puolittietoisien lukijan eteen olennaisimpia ilmiöitä. Saamme kuulla, että Willametien kansallismetsä Yhdysvalloissa on 37 prosenttia

suurempi kuin Delawaren osavaltio ja että hänen lentäjänään siellä oli Jane Rosevelt -niminen henkilö. Kun vuonna 1991 intialaiset uudisraivaajat kaatoivat Waghoba Deoraissa pyhästä lehdosta kolme puuta rakentaakseen uuden tempelin, oliko se esimerkki laajasta tuhon aallosta vai vasta ensimmäinen heikko signaali – tämäkin jää epäselväksi.

Toisaalta myös detaljien tulkinta on joskus tarkoitushakuista tai harhaanjohtavaa. Ehkäpä myöhäisklassisen kauden mayojen terveys heikkeni. Mutta 40 prosentin lapsikuolleisuus ei ole siitä mikään todiste, koska se on aivan normaali esimoderneissa yhteiskunnissa. Eikä keskimääräinen eliniän odote sitä paitsi ole mitenkään voinut olla niissä oloissa 30–40 vuotta (ainakaan syntymähetkellä). Paitsi että se olisi yleismaailmallisessa vertailussa uskomattoman korkea luku, tuskin mikään historiallinen tai arkeologinen lähde voi tuottaa noin tarkkaa tilastoa mayaväestöstä.

Analyttistä lukijaa tällaiset ongelmat saattavat häiritä, mutta se ei ole Hughesin murhe. Hänen kirjansa ei ole loppujen lopuksi historiallinen analyysi ympäristön ja eri yhteiskuntien vuorovaikutuksen vaihtelusta, vaikka siihenkin se tarjoaa aineksia. Sen sijaan se on ympäristöpoliittinen pamfletti, jossa kaikki, mitä historiassa on tapahtunut, perimmältään tukee sanomaa luonnon ahdingosta ja pakosta tehdä jotakin asian hyväksi. Se on ehkä ollut hyvinkin tarpeellinen kirjoittamisaikanaan vuoden 2001 Yhdysvalloissa, missä monet edelleen kaipaavat todisteita siitä, että ympäristön tilassa esiintyy vähäistä suurempia ongelmia.

Mustavalkoiset valokuvat ovat

heikkolaatuisia eivätkä juurikaan tue tekstiä tai muuten viihdytä lukijaa. Lukujen yhteenvedot ovat melko ympärilyöreyttä. Mikko Saikun asiantunteva esipuhe valottaa ympäristöhistorian yhdysvaltalaisia juuria ja kirjoittajan taustaa.

Lyhyesti, kirja ei ole huono. Ympäristön historia on tärkeä aihe, ja Hughes on perehtynyt siihen hyvin. Pelkään kuitenkin, että kriittiselle historianharrastajalle tai luonnonsuojelijalle hänen analyysinsä eivät ole riittävän syvällisiä eivätkä omaperäisiä. Ympäristötietoisuuden ensimmäisiä haparoivia askelia tapailevalle ihmiselle kirja taas on ylipitkä ja sotkee asiaan liikaa yhdentekevää nippelitietoa. Toivottavasti olen väärässä.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja Kulttuurirahaston yliasiamies.